

Maktabgacha yoshdagi bolalar gapga kirmasa qanday yo‘l tutish kerak?

Muallif: Abdumo‘minova Dilafruz Alibek qizi

Oqdaryo tuman hokimligi, Oila va xotin-qizlar bo‘limi Yangiqo‘rg‘on–

Yangiqishloq MFY xotin-qizlar faoli

Oqdaryo tumani maktabgacha va maktab ta‘limi bo‘limi tasarrufidagi 3-sonli

Davlat maktabgacha ta‘lim tashkiloti psixologi

Annotatsiya:

Maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda “gapga kirmaslik” holatlarining sabablari va ularni to‘g‘ri psixologik yondashuv orqali bartaraf etish usullari yoritilgan. Bolalar bilan muloqotda yumshoqlik, ijobiy rag‘bat, o‘yin va empatiya asosida tarbiya olib borishning ahamiyati tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: bola psixologiyasi, gapga kirmaslik, tarbiya, muloqot, empatiya, maktabgacha yosh, rag‘bat, sabr, mehr, ijobiy yondashuv.

Maktabgacha yoshdagi bola shaxsining shakllanish jarayoni murakkab va ko‘p qirrali kechadi. Shu davrda bola o‘zini tanish, mustaqil fikrlash, atrof-muhitni idrok etish va kattalar bilan muloqot qilishni o‘rganadi. Ammo ayrim hollarda bolalarda “gapga kirmaslik”, ya’ni kattalarning so‘zini eshitmaslik, buyruqlarni bajarmaslik, o‘z bilganicha harakat qilish holatlari kuzatiladi. Bu holat ko‘plab ota-onalar va tarbiyachilarni tashvishga soladi. Aslida bunday xatti-harakatlar bolaning tabiiy rivojlanish bosqichiga xos bo‘lib, u mustaqillik va shaxsiy fikr shakllanishining belgisi hamdir. Muhimi, kattalar bu jarayonga qanday yondashadi – jazolash, tanbeh berish yoki tushunish yo‘lini tanlaydilar, natija shunga qarab shakllanadi. Gapga kirmaydigan bola ko‘pincha o‘z fikrini eshittirmoqchi bo‘ladi, ammo kattalar unga yetarlicha e‘tibor bermaydi. Natijada bola o‘zini eshitilmagan deb his qiladi va qarshilik orqali e‘tibor qozonishga urinadi. Bunday holatni agressiya yoki tarbiyasizlik deb baholash noto‘g‘ri, chunki bu bolaning ichki ehtiyojining ifodasidir. Psixologlar ta’kidlaydilar, bolaga buyruq shaklida emas, muloqot shaklida murojaat qilish samaraliroq. Masalan, “Darrov o‘tir!” deyish o‘rniga “Keling, endi birgalikda o‘tiraylik” kabi yumshoq iboralar bolaning itoatini oshiradi. Shuningdek, bola o‘zini eshitilgan va qadrlangan deb his qilsa, gapni tinglashga moyil bo‘ladi. Gapga kirmaydigan bolalar bilan ishlashda sabr va ijobiy muloqot eng muhim omillardir. Kattalar har bir holatda tinch ohangda gaplashishi, jahl bilan emas, izoh bilan tushuntirishi lozim. Bola tushunmasligi mumkin, lekin bu uni yomon yoki “bo‘ysunmaydigan” qilmaydi — u shunchaki o‘rganmoqda. Har bir bolaning fe‘l-atvori, temperament turi har xil. Kimdadir bu oson nazorat qilinadi, boshqalarda esa kuchli emotsional reaksiya bilan kechadi. Shu bois, har bir bola uchun individual

yondashuv kerak. Agar bola tez jahl qilsa, uni tinchlantirish uchun nafaqat soʻz, balki mehr, quchoqlash, iliq ohang, oʻyin orqali yondashish samarali. Bolaga “Senga ishonaman”, “Sen buni uddalaysan” kabi ijobiy soʻzlarni aytish uning ichki motivatsiyasini kuchaytiradi. Gapga kirmaslik holatining sabablari orasida eʼtiborsizlik, haddan tashqari nazorat, ota-onaning ziddiyatli talablari yoki tarbiyachining qatʼiy va sovuq munosabati ham bor. Masalan, ota “boshqa oʻynamagin” desa, ona “oʻyna, faqat tartibli boʻl” desa – bola kimga ergashishni bilmaydi va qarshilik holatiga oʻtadi. Shu sababli, tarbiya jarayonida kattalar oʻzaro kelishgan holda bir xil talabni qoʻyishlari zarur. Shuningdek, bolaga haddan tashqari koʻp taqiqlar qoʻyish ham aks taʼsir koʻrsatadi. Bola “yoʻq”, “boʻlmaydi” soʻzlarini juda koʻp eshitsa, u bu soʻzlarga eʼtibor berishni toʻxtatadi. Shuning uchun, “mumkin emas” oʻrniga “keling, boshqacha qilaylik” kabi yumshoq yondashuv tavsiya etiladi. Maktabgacha yoshda oʻyin asosiy faoliyat turidir, shu bois, tarbiya jarayonini ham oʻyin shaklida tashkil qilish juda muhim. Masalan, “Kim tezroq oʻtiradi?”, “Keling, birgalikda jim oʻyin oʻynaymiz” kabi metodlar orqali bola itoatni oʻrganadi, ammo bu jarayon u uchun majburiyat emas, qiziqarli mashgʻulotga aylanadi. Shuningdek, ijobiy ragʻbatlantirish usuli ham muhim ahamiyatga ega. Bola har safar gapni tinglaganda uni maqtash, kichik sovgʻalar yoki mehr ifodasi bilan mukofotlash ijobiy xulqni mustahkamlaydi. Psixologik jihatdan, bola oʻzini qabul qilingan, eshitilgan va tushunilgan his qilsa, itoatga tayyor boʻladi. Shuningdek, kattalarning oʻzaro muloqot madaniyati ham bolaning xulqiga bevosita taʼsir qiladi. Agar bola ota-onaning bir-biriga baqirib gaplashganini koʻrsa, u ham shunday aloqa uslubini qabul qiladi. Shuning uchun, kattalar bola oldida ohangdor, sokin va izchil gaplashishni oʻrganishlari kerak. Maktabgacha taʼlim tashkilotlarida psixolog va tarbiyachilar bu jarayonda oʻzaro hamkorlikda ishlashlari lozim. Bola bilan individual suhbatlar oʻtkazish, rasm chizish, ertak tinglash, hikoya aytish orqali uning hissiy dunyosiga kirish mumkin. Ayrim hollarda gapga kirmaslik — bolaning charchoqligi, eʼtibor yetishmasligi yoki ichki xavotir belgisi ham boʻlishi mumkin. Shu sababli, bola xatti-harakatini faqat “itoatsizlik” deb baholamasdan, chuqurroq tahlil qilish zarur. Psixologik yondashuvda “empatiya” tushunchasi juda muhim. Yaʼni, kattalar bolaning oʻrniga oʻzlarini qoʻyib, “U hozir nima his qilyapti?”, “Nega u bunday yoʻl tutdi?” degan savollarni berish orqali toʻgʻri yoʻl topadilar. Har bir bola sevgi, eʼtibor va ishonchga muhtoj. Shu eʼtibor bilan tarbiyalangan bola, hatto kichik yoshdan boshlab, oʻzini qadrlashni oʻrganadi. Maktabgacha yoshda toʻgʻri muloqot shakli, tinch muhit va mehrli yondashuv uning keyingi hayotidagi ijtimoiy xulqini belgilab beradi. Bola buyruq orqali emas, tushunish orqali oʻrganadi. Shu bois, tarbiyachi va ota-ona gapga kirmaslikni jazolash orqali emas, balki muloqot, tushunish va mehr orqali bartaraf etishlari lozim. Chunki bola uchun eng katta mukofot – bu sevgi, eng kuchli tarbiya vositasi esa – sabrdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimova V. “Bola psixologiyasi” – Toshkent: O‘qituvchi, 2020.
2. Tursunova N. “Maktabgacha ta’lim psixologiyasi” – Toshkent, 2021.
3. To‘xtayeva D. “Oila va tarbiya psixologiyasi” – Samarqand, 2019.
4. www.psixologiya.uz
5. www.ziyonet.uz